

AXLOQ TUZATISH ISHLARI TARIQASIDAGI JAZONING O'ZBEKISTON
JINOYAT HUQUQI JAZO TIZIMIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Umaralieva Dilshodaxon Nabijonovna

IIV Akademiyasi Huquqbuzarliklar profilaktikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Murodullaev Iskandar Bahodir o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti

Annotatsiya. Maqolada, O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi jazo tizimida axloq tuzatish ishlari jazosining bugungi kundagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 7-avgustdagi "Probatsiya to'g'risida"gi 938-sonli Qonuni asosida jazoni o'tashdan bo'yin tovlaganlik uchun javobgarlik masalasining kuchaytirilganligi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: probatsiya, axloq tuzatish ishlari, muqobil jazo, insonparvarlik, bo'yin tovlaganlik, jazo tizimi, oldini olish, jinoyat huquqi.

Аннотация. В статье анализируется современное место и значение исправительных работ в системе уголовного права Республики Узбекистан. Также указано, что на основании Закона Республики Узбекистан от 7 августа 2024 года No 938 "О пробации" усилен вопрос ответственности за уклонение от отбывания наказания.

Ключевые слова: пробация, исправительные работы, альтернативное наказание, гуманизм, уклонение, система наказаний, предупреждение, уголовное право.

Abstract. The article analyzes the current place and significance of correctional labor in the criminal law system of the Republic of Uzbekistan. It is also indicated that, based on the Law of the Republic of Uzbekistan dated August 7, 2024, No. 938 "On Probation," the issue of liability for evading punishment has been strengthened.

Keywords: probation, correctional labor, alternative punishment, humanism, evasion, punishment system, warning, criminal law.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksida axloq tuzatish ishlari jazosi jinoyat uchun qo'llaniladigan asosiy jazo turlaridan biri sifatida belgilangan bo'lib, u mahkumni jamiyatda qoldirib, uning axloqiy va ijtimoiy tuzalishiga yo'naltirilgan muqobil choradir. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksining 46-moddasiga ko'ra, axloq tuzatish ishlari shaxsni ish haqining 10 foizidan 30 foizigacha miqdorini davlat daromadiga ushlab qolgan holda majburan mehnatga jalb qilishdan iborat bo'lib, sud hukmi bilan mahkumning o'z ish joyida yoki nazorat organlari belgilaydigan boshqa joylarda o'taladi¹⁰¹.

Axloq tuzatish ishlari jazo muddati voyaga yetganlar uchun 6 oydan 3 yilgacha, voyaga yetmaganlar uchun esa 1 oydan 1 yilgacha tayinlanishi mumkin. Bugungi kunda

¹⁰¹ O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi // URL: <http://lex.uz/docs/163629>

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

(2025-yil holatiga ko‘ra) O‘zbekiston jinoyat huquqi jazo tizimida bu jazo insonparvarlik va resurslarni tejash tamoyillariga asoslangan islohotlar doirasida muhim o‘rin egallaydi, chunki u qamoqxona tizimining yukini kamaytirish va mahkumni jamiyatga qaytarishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda olib borilayotgan islohotlar davomida, kelgusida jinoyatlarni oldini olish va shaxs huquq va erkinliklarini himoya qilinishiga alohida e‘tibor qaratilib, jazo qo‘llash amaliyoti bo‘yicha ham qonunchilikka bir qator qo‘shimcha va o‘zgartirishlar kiritilmoqda. Jumladan, ushbu jazo turini qo‘llashdagi oxirgi o‘zgarish sifatida O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 7-avgustdagi O‘RQ-938-sonli Qonuni asosida Jinoyat kodeksining 46-moddasining to‘rtinchi qismini tahrir qilgan bo‘lib, “Agar shaxs sud tomonidan tayinlangan axloq tuzatish ishlari muddatining jami o‘ttiz kundan ko‘prog‘ini o‘tashdan uzrli sabablarsiz bo‘yin tovlasa yoki O‘zbekiston Respublikasidan tashqariga chiqib ketsa, sud axloq tuzatish ishlarining o‘talmagan muddatini xuddi shu muddatga ozodlikni cheklash yoki ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo bilan almashtiradi. Jazoni o‘tashdan bo‘yin tovlangan vaqt jazoning o‘talgan muddatiga qo‘shib hisoblanmaydi”¹⁰²-deb belgilab qo‘yildi.

O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksining 43-moddasi jazo tizimiga ko‘ra, axloq tuzatish ishlari jazosini asosiy jazo turi sifatida belgilanib, u jarima, ozodlikni cheklash, xizmat bo‘yicha cheklash va ozodlikdan mahrum qilish kabi jazolarga muqobil sifatida qo‘llaniladi.

O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksining 43-moddasiga asosan, asosiy jazo turlari orasida axloq tuzatish ishlari quyidagi holatlarda qo‘llaniladi:

Jinoyatning ijtimoiy xavf darajasiga qarab, yengil va o‘rta og‘irlikdagi jinoyatlar (masalan, haqorat qilish – JINOYAT KODEKSI 140-modda, mehnat himoyasi qoidalarini buzish – Jinoyat kodeksi 257-modda) uchun sud ish holati va shaxsning shaxsiy sifatini hisobga olgan holda tanlanadi. Masalan, haqorat qilish uchun 1 yilgacha axloq tuzatish ishlari belgilanishi mumkin.

Almashtirish va birlashtirish tartibida, O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksining 44-moddasiga ko‘ra, jarima to‘lanmagan bo‘lsa, uning o‘rniga axloq tuzatish ishlari qo‘llaniladi (minimal muddat – 6 oy). Shuningdek, ozodlikdan mahrum qilish jazosining bir qismi (masalan, 3 yildan kam muddat) axloq tuzatish ishlari bilan almashtirilishi mumkin. Bir necha jinoyat uchun jazo tayinlashda (Jinoyat kodeksi 60-modda) muddatlar qo‘shiladi, lekin ushlab qolish foizi eng yuqori ko‘rsatkichga asoslanadi.

Jinoyat-ijroiya kodeksining 26-moddasi asosida, bu jazoni ijro etish Ichki ishlar organlari probatsiya xizmati tomonidan amalga oshiriladi.

¹⁰² O‘zbekiston Respublikasining Qonuni – “Probatsiya to‘g‘risida”, O‘RQ – 938, 07.08.2024-yil <https://www.lex.uz/uz/docs/7050441>

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazoning ijrosi qonuniy kuchga kirgan sud hukmiga (ajrimiga) muvofiq mahkumning o‘z ish joyida yoki tuman (shahar) probatsiya bo‘linmasining belgilab bergan boshqa joylarda o‘taladi.

Axloq tuzatish ishlari korxonada, muassasa va tashkilotlarda o‘taladi.

Jazoni o‘z ish joyida o‘tash sharti bilan axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan mahkumlar sudlangunga qadar o‘zlari ishlagan korxonada, muassasa yoki tashkilotlarda o‘taydi. Bunday shaxslarni boshqa ishga yoki lavozimga o‘tkazish mehnat qonunchiligida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Tuman (shahar) probatsiya bo‘linmasining belgilaydigan joylarda jazoni o‘tash muddati mobaynida Probatsiya bo‘linmasining yozma ruxsatisiz mehnat shartnomasini mahkumning tashabbusi bilan bekor qilish taqiqlanadi. Probatsiya bo‘linmasi ruxsatnoma berishni rad etgan taqdirda yuqori turuvchi mansabdor shaxsga yoki sudga shikoyat qilish mumkin.

Axloq tuzatish ishlari faqat mehnatga layoqatli voyaga yetmaganlarga nisbatan o‘z ish joyida, mahkum hech qaerda ishlamasa, jazolarni ijro etish inspeksiyasi belgilab Probatsiya bo‘linmasi beradigan o‘zi yashaydigan hududdagi boshqa joylarda o‘taladi.

Axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazoga hukm qilingan shaxs hukm talablarini bajarishga, Probatsiya bo‘linmasiga mazkur jazoni o‘tash bilan bog‘liq hujjatlarni taqdim etishga, yashash va ish joyidagi o‘zgarishlar yoki mehnat shartnomasi bekor qilinganligi haqida xabardor qilishga, chaqiruvga binoan Probatsiya bo‘linmasiga hozir bo‘lishga majbur. Mahkum chaqiruvga binoan hozir bo‘lmagan taqdirda u belgilangan tartibda majburan keltirilishi mumkin.

Probatsiya nazoratidagi shaxslarni ishga joylashtirishga ko‘maklashish O‘zbekiston Respublikasi “Probatsiya to‘g‘risida”gi Qonunning 56-moddasi asosida tartibga solingan bo‘lib, unga ko‘ra, tuman (shahar) probatsiya bo‘linmalarining yo‘llanmalariga ko‘ra mehnat organlari, O‘zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi hamda uning hududiy bo‘linmalari, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi va uning hududiy bo‘linmalari probatsiya nazoratidagi shaxslarni ishga joylashtirishga ko‘maklashish, shu jumladan ularni haq to‘lanadigan jamoat ishlariga, qishloq xo‘jaligidagi mavsumiy ishlarga yuborish choralarini ko‘radi¹⁰³.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 10-moddasiga ko‘ra, jazoning asosiy maqsadi mahkumni ahloqan tuzatish va yangi jinoyat sodir etishining oldini olish bo‘lib, ahloq tuzatish tariqasidagi jazo orqali mahkum jamiyatda qolib, oilasi va ish joyi bilan aloqasini yo‘qotmaydi va bu o‘z o‘rnida shaxs tomonidan qayta jinoyat sodir etish darajasini pasaytiradi. Masalan, mehnat orqali mas’uliyatni o‘rgatish ijtimoiy xavfni kamaytiradi.

Ushbu jazo turining ahamiyatlisi shundaki, O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat qonunchiligida belgilanganidek, jazo jismoniy azob yoki qadr-qimmatni kamsitishni

¹⁰³O‘zbekiston Respublikasining Qonuni – “Probatsiya to‘g‘risida”, O‘RQ – 938, 07.08.2024-yil <https://www.lex.uz/uz/docs/7050441>

ko‘zlamaydi¹⁰⁴. Bu, xalqaro standartlarga ham (BMTning Mahbuslar bilan muomala minimal qoidalari) mos keladi va qamoqxona tizimining ortiqcha yuklanishini oldini oladi. Shuningdek, davlat budjetiga ish haqidan ushlab qolish orqali daromad keltiradi va qamoqxona xarajatlarini tejaydi. Korrupsiya va mehnat buzilishlari bo‘yicha ishlarning 42 foizda qo‘llanilishi bu jazoning iqtisodiy ahamiyatini ko‘rsatadi. Shuningdek, voyaga yetmaganlar va zaif guruhlar uchun yumshoq choralar oilaviy barqarorlikni ta‘minlaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ahloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazo turi bugungi kunda yaxshi samara berayotgan jazolardan biri bo‘lsada, probatsiya inspektorlarining jazo ijrosini ta‘minlash borasida bir qator muammolar mavjudligiga alohida to‘xtalish lozim hamda quyidagi takliflarni amalda joriy etish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

1. Probatsiya xizmatining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash Ichki ishlar organlarining probatsiya xizmati xodimlarini 2026–2028 yillarga mo‘ljallangan alohida davlat dasturi doirasida zamonaviy texnika, transport va maxsus dasturiy ta‘minot bilan ta‘minlash. Bir inspektorga 50–60 nafardan ortiq mahkum tushmasligi uchun shtat birligini ko‘paytirish.

2. Mahalla va jamoat tashkilotlarini faol jalb qilish mexanizmini qonuniy mustahkamlash. O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi asosida mahalla fuqarolar yig‘ini va nodavlat notijorat tashkilotlarni axloq tuzatish ishlari o‘tayotgan shaxslarga ijtimoiy yordam ko‘rsatish va ularning xulq-atvorini monitoring qilishda rasmiy hamkor sifatida belgilash.

Ish beruvchilar uchun soliq imtiyozlari joriy etish. Axloq tuzatish ishlari jazosini o‘tayotgan shaxslarni ishga qabul qilgan yuridik shaxslarga daromad solig‘i yoki ijtimoiy soliq bo‘yicha 1–2 yil muddatga imtiyoz berish. Bu mahkumlarning bandligini oshiradi va jinoyat sodir etish ehtimolini pasaytiradi.

Psixologik va ijtimoiy moslashuv dasturlarini majburiy qilish. Jazo muddatining dastlabki 3–6 oyida mahkumlar uchun majburiy psixologik treninglar, huquqiy savodxonlik kurslari va kasbiy o‘qitish dasturlarini o‘tkazish (masalan, “Yangi hayot” yoki “Mas’uliyat” loyihalari doirasida).

Xalqaro tajribani o‘rganish va pilot loyihalar. Xorijiy probatsiya tajribalarini o‘rganib, 2026-yildan boshlab Toshkent shahri va Samarqand viloyatida “kuchaytirilgan probatsiya” pilot loyihasi yo‘lga qo‘yish.

Yuqoridagi takliflarning amalga oshirilishi axloq tuzatish ishlari jazosini nafaqat insonparvar, balki haqiqatda samarali va jamiyat uchun xavfsiz jazo turiga aylantiradi hamda O‘zbekistonni muqobil jazo tizimi bo‘yicha Markaziy Osiyoda yetakchi davlatga aylanishiga xizmat qiladi.

104 O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi – 22.09.1994 – Toshkent. <https://www.lex.uz/acts/111453>

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – 30.04.2023 – Toshkent
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi – 22.09.1994 – Toshkent.
<https://www.lex.uz/acts/111453>
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi // URL: <http://lex.uz/docs/163629>
4. O'zbekiston Respublikasining Qonuni – “Probatsiya to'g'risida”, O'RQ – 938, 07.08.2024-yil <https://www.lex.uz/uz/docs/7050441>
5. Умаралиева Д.Н. Значение правового положения лиц, находящихся под пробационным контролем, и возложенных на них обязанностей при исполнении наказаний, не связанных с лишением свободы
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=6iXDnw0AAAAAJ&citation_for_view=6iXDnw0AAAAJ:qjMakFHDy7sC
6. O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 7-avgustdagi O'RQ-938-son Qonuni «O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga o'zgartirish kiritish to'g'risida» // Xalq so'zi gazetasi, 2024-yil 8-avgust, № 160.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni «2017–2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida» // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 6-son.
8. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Axborot xizmati. (2024). «Jinoyat huquqini liberallashtirish va insonparvarlashtirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar» ma'ruzasi. Toshkent.
9. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi. (2024). 2023-yilda korrupsiyaga oid jinovatlar bo'yicha statistik ma'lumotnoma. Toshkent.
10. Raximov A., Xo'jaev Sh. (2024). Muqobil jazo turlari: O'zbekiston va xalqaro tajriba. Monografiya. Toshkent: Adolat nashriyoti.
11. Karimov D. (2023). «O'zbekistonda jinoyat huquqini liberallashtirishning huquqiy asoslari». Huquqshunoslik jurnali, № 3, 45–56-betlar.